

Varga Domokos

A magyar irodalmi társaságokról

A történelmi visszatekintést akár a 15. századi Magyarország humanista köreiből kezdenénk, köztük nem utolsó sorban azzal, amelyet Mátyás király alapított Budán. De a mai értelemben vett magyar irodalmi társaságok őseinek inkább a Bécsben szolgált testőrifjak - Besenyeiek - 18. századi irodalmi körét tekinthetjük. Ők 1777-ben egy antológiát is kiadtak *Besenyei György Társasága* ez a névadó író-költőn kívül Orczy Lőrinc, Barcsay Ádám és Báróczy Sándor válogatott verseit közölte, híven tükrözve az anyanyelv ápolásának és a magyar irodalom művelésének, megújításának akkortájt ébredező szellemét, amely egyébként a későbbi társaságokat is áthatotta.

Az 1780-as évektől országszerte megerősödtek a magyar nemzeti törekvések. Ennek nyomán alakult meg 1790-ben Kis Jánosék *Soproni Magyar Társasága*, majd a rákövetkező évben a *Pesti Magyar Társaság* - mindkettő egy-egy túlnyomóan német többségű városban, főleg diákok részvételével. Jelentősebb vállalkozás volt Aranka Györgyé, aki a színmagyar Marosvásárhelyen alapította meg 1793-ban - hosszú küzdelem árán - az *Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságot*, de korántsem csupán helyi jelleggel. Az új társaság titkáraként a „két magyar haza” akkori legjobb szellemeit vonta be a vállalkozásba, köztük Baróti Dávidot, Révai Miklóst, Kazinczy Ferencet, Földi Jánost, Csokonai Vitéz Mihályt, Budai Ézsaiást, Rát Mátyást, Schedius Lajost. Ennek hatására született meg Csokonai híres verse, a *Marosvásárhelyi gondolatok*, amelynek érdemes fölidéznünk néhány sorát:

Te vagy hát, óh Maros jámbor vára,
Hol összefut a jó s a gonosz határa...

Tele oly lelkekkel termékeny kebeled,
Kikben meg-megannyi Mentorid tiszteled,
Kiket a nemzetnek és a két hazának
A biztató egék gyámolúl adának.
Rajta, nemes lelkek! álljunk ki a gátra,
Már Európában csak mi vagyunk hátra,
Hívnak magok után a többi nemzetek:
„Magyarok! derék nép! mit késtek? jőjjetek!
Mít késtek? termékeny bennetek az elme,
Forr szívetekben a dicsőség szerelme,
Vitéz lángotokat jobbra fordítsátok
S a békesség édes hasznát munkáljátok.

A durvaság ellen közös kötést fonjunk,
S Atlástól Pontusig örök sáncot vonjunk.”

E sorok is jelzik, hogy Aranka György társasága nem csupán nyelvművelésre szervezkedett - akkoriban egyébként még jóval tágabb értelemben használták ezt a fogalmat -, hanem egy nagy nemzeti program szolgálatára, amelyben természetesen kitüntetett szerep jutott az irodalomnak. Nem sikerült azonban elegendő anyagi támogatást szerezni hozzá, ezért nyolc évi küszködés után elhalt ez a messze tekintő, nagy vállalkozás. Az 1810-es években Döbrentei Gábor még megpróbálta feltámasztani, de a bécsi udvart hűségeseen kiszolgáló erdélyi főkormányország keresztülhúzta számításait. Egy lényeges eredményt viszont mégiscsak hozott ez az utóbbi mozgolódás. Döbrentei hirdette meg - erdélyi főurak támogatásával - azt a drámapályázatot, amely Katona Józsefet a *Bánk bán* megírására serkentette. S bár az Aranka György örökségét felvállaló *Erdélyi Magyar Tudós Társaság* végül sem kelt életre, egy évtizeddel később megalakult a Széchenyi István alapította *Magyar Tudós Társaság* - a későbbi *Magyar Tudományos Akadémia* -, amely első titkárának épp Döbrenteit választotta.

Széchenyi *Tudós Társasága* jeles írókat is tagjai közé fogadott, elsőnek Kisfaludy Károlyt, aki szintén nagy irodalmi szervező volt. 1822-től megjelenő *Auróra*-almanachja köré fiatal írók egész csapatát gyűjtötte, közülük kerültek ki az általa vezetett ún. *Auróra-kör* tagjai (Vörösmarty Mihály, Bajza József, Schedel [Toldy] Ferenc, Helmezy Mihály stb.). Kisfaludy halála után a kör kitágult: az ő szellemi örökségének ápolására - műveinek gyűjteményes kiadására, emlékmű állítására - szövetkező baráti együttes lett a magva az 1836-ban megalakult *Kisfaludy Társaságnak*, amely hamarosan a magyar irodalmi élet fontos fórumává vált. Hogy mást ne mondjunk, ennek a társaságnak a pályázatára írta meg Arany János előbb *Az elveszett alkotmányt*, aztán a *Toldit*, ez adta ki az első magyar népköltési gyűjteményt - Erdélyi Jánosét -, majd további gyűjtések egész sorozatát, ez a társaság jelentette meg először *Az ember tragédiáját* és így tovább. Zárt létszámmal működött: ötven tagja volt, mint a Francia Akadémiának, s új tagokat mindig csak az elhunytak helyébe választottak. Elnöki tisztét olyanok töltötték be, mint Jósika Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Toldy Ferenc, majd húsz éven át Gyulai Pál.

A másik nagyhatású országos irodalmi szervezet, a *Petőfi Társaság* 1876-ban alakult meg Jókai Mór elnökletével, aki haláláig (1904) viselte ezt a tiszteletet. Petőfi emlékének ápolása, kéziratának, ereklyéinek összegyűjtése, és őrzése, a Petőfi Múzeum fenntartása mellett ez a 60 tagú társaság is támogatta az élő magyar irodalmat, évente adott ki például Petőfi- és Jókai-nagydíjat.

Ebben az időben kezdtek el szervezkedni a vidéki magyar írók és irodalom barátok is. Elsőnek Frankenburg Adolf - az 1840-es évekbeli kiváló folyóirat, az *Életképek* egykori szerkesztője - alapította meg 1878-ban - Tolnai Lajos kezdeményezésére - a *Kemény Zsigmond Társaságot* „a széptudományok művelésére, a régibb és újabb népköltészeti emlékek felkutatására, gyűjtésére és jelesebb szépirodalmi művek kiadására”. Ezt követte 1881-ben az aradi Kölcsey Egyesület, amely irodalmi-művelődési feladatok vállalása mellett az aradi vértanúk emlékét is ápolta, ereklye-múzeumot alapított, a vesztőhelyen obeliszket állított. 1888-ban született meg Kolozsvárt az erdélyi Irodalmi Társaság, majd 1890-től sorozatosan jöttek létre a helyi irodalmi szerveződések. Egyik város a másik után követte a jó példát: a debreceniek 1890-ben *Csokonai Kört* alapítottak, a kecskemétiak 1891-ben *Katona József Kört*, a szegediek 1892-ben *Dugonics Társaságot*, a nagyváradiak ugyanebben az évben *Szigligeti Társaságot*, majd 1893-ban alakult meg a Kassai Irodalmi Társaság (amely öt évre rá Kazinczy nevét vette fel)...

Századunk elején már annyi irodalmi-közművelődési társaság volt szerte az országban, hogy 1903-ban eljött az ideje a harminckilenc szervezet összefogó *Országos Irodalmi és Közművelődési Szövetség* létrehozásának is. Az új társaságok szervezése egyébként ebben az időben is folytatódott: 1903

2-ben alakult meg például Sátoraljaújhelyen a *Zemplén vármegyei Kazinczy Kör*, 1903-ban Máramarosszigeten a *Szilágyi István Kör*, Temesváron az *Arany János Társaság*, 1905-ben Kaposváron a *Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság*, 1906-ban Ungváron a *Gyöngyösi István Irodalmi Társaság* és így tovább. A régebbi és újabb ilyen társaságok tevékenységi körébe sok minden beletartozott: irodalmi estek, kiállítások, évfordulós ünnepségek rendezése, emlékművek és szobrok állítása, emlékhelyek gondozása, irodalmi ereklyék gyűjtése, pályadíjak kitűzése, évkönyvek és egyéb könyvek kiadása, helyi folyóirat fenntartása, sőt helyi könyvtár, múzeum, művelődési ház létesítése is. Igyekeztek mozgósítani mindennek érdekében a számba jöhető helyi erőket, s a nagyobb vállalkozásokhoz természetesen központi támogatást is próbáltak szerezni. hogy csak egy jellemző példát említsünk: a Komáromban 1911-ben megalakult *Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület* külön irodalmi, közművelődési, múzeumi, zenetörténeti és szépművészeti szakosztályt szervezett, és tevékeny része volt a város kultúrházának, múzeumának, nyilvános olvasótermének létrehozásában, ill. fenntartásában.

Aztán jött az első világháború és az azt követő összeomlás. A *Vörösmarty Akadémia* 1918 őszén a többi között már azzal a céllal alakult meg, hogy a magyarság veszélyeztetett irodalmi értékeinek megmentésén munkálkodjék. elnöke Ady Endre lett, Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot alelnökké, Schöpflin Aladárt főtítkárrá, Tóth Árpádot titkárrá választották. Ady azonban

hamarosan meghalt, s a proletárdiktatúra magát a szervezetet is elsodorta, csak 1925-ben alakult meg újra.

1920-tól ellenben újabb szerveződések sora indult meg a maradék Magyarországon. Megalakult például a *Magyar Irodalmi Társaság*, a *Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaság*, a pedagógusok *Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társasága*, majd számos újabb helyi irodalmi szervezet is: Kiskőrösön a *Petőfi Irodalmi Kör*, Nagykőrösön az *Arany János Társaság*, Győrben a *Kisfaludy Kör*, Pécsen a *Janus Pannonius Társaság*, Debrecenben az *Ady Társaság*, Kiskunfélegyházán a *Móra Ferenc Társaság* stb. 1926-ban jött létre a *Magyar PEN Club*, főleg a magyar irodalom külföldi kapcsolatainak ápolására.

A határon túl rekedt magyarság a változott körülmények között, sajnos, jó néhány addigi irodalmi szervezetét nem tudta fenntartani, hol működési engedély, hol anyagiak híján, hol egyéb okokból. Némelyik csak szünetelt egy ideig, mások fel is oszlottak. Más szervezetek viszont épp akkoriban alakultak, köztük a legjelentősebb, az 1924-ben alapított *Erdélyi Szépművés Céh*, amely saját folyóiratot és számos könyvet is kiadott. Egy ideig hasonló szerepet töltött be Kassán a kisebbségi helyzetben új erőre kapott *Kazinczy Társaság*. Valamivel később a Jugoszláviához csatolt területen is megindult - Szenteleky Kornél *Kalangya* című folyóirata körül - a magyar irodalmi szerveződés.

Az új háborús időszakot követő változások - a szovjet megszállás, pártállami diktatúrák létrehozása - az önszerveződő társadalmi egyesületek, köztük az irodalmi társaságok úgyszólván teljes likvidálásához vezettek. Vonatkozott ez a nagy múltú *Kisfaludy Társaságra*, *Petőfi Társaságra* is, az eddig nem említett - katolikus jellegű - *Szent István Akadémiára*, a *Magyar Protestáns Irodalmi Társaságra*, valamint sok kisebb országos és helyi irodalmi szervezetre. Megmaradt viszont - természetesen szoros pártállami irányítás mellett - az 1911 óta működő *Magyar Irodalomtörténeti Társaság*, másrészt megalakult a *Magyar Írók Szövetsége*, amely 1955-56-ban és a 80-as években részt vállalt nem csak az irodalmi, hanem a szélesebb értelemben vett nemzeti érdekek képviseletéből is.

Az 1989-90-ben megindult rendszerváltás óta - sőt részben már előtte - öntevékeny társadalmi szerveződések keltek életre országszerte, köztük számos irodalmi társaság is. Újraszerveződött például a *Berzsenyi Társaság*, a *Dugonics Társaság*, a *Janus Pannonius Társaság*, a *Katona József Társaság* stb. Mások újonnan alakultak, mint például a *Hármashatár Irodalmi Társaság*, *Kölcsey Társaság*, *Mikszáth Kálmán Társaság*, *Móricz Zsigmond társaság*, *Nagy Lajos Társaság*, *Németh László Társaság*, *Veres Péter Társaság* ... Hasonló folyamat megy végbe a határokon túli magyarság körében, bár jóval nehezebb körülmények között.

Az egész Kárpát-medence magyar irodalmi szervezeteinek összefogására jött létre 1993-ban az *Irodalmi Társaságok Szövetsége* (ITÁSz). Ez a közös érdekek képviselője mellett főleg arra törekszik, hogy csökkentse a helyi szervezetek elszigeteltségét, s hozzájáruljon egymás közötti kapcsolataik erősítéséhez, a többé-kevésbé az országhatároktól is függetlenedő egészséges irodalmi vérkeringés további élénkítéséhez.